

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/79/77-81>

Nurbəy Vahid oğlu Fərzəliyev
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
magistrant
nurbey-f@mail.ru

İBTİDAI VƏ ANTİK DÖVRLƏR DİNİ ABİDƏLƏRİNİN BƏDİİ TƏRTİBATI

Xülasə

Bu məqalədə qədim Azərbaycan ərazisində inşa olunmuş dini tikililərin bədii-ornamental tərtibatının formalaşması və mərhələli – pilləvari inkişafı nəzərdən keçirilir və analiz olunur. Məqalədən belə nəticəyə gəlmək olar ki, ibtidai insanın dini təsəvvürləri ilə bağlı olmuş ilk rəsm və rəmzlər hələ son paleolit dövründə meydana gəlmişlər. Sonrakı mərhələlərdə heyvan təsvirləri və rəmzləri ilə yanaşı od və su, həmçinin səma cisimləri və təbiət hadisələrinin kultu ilə bağlı olmuş müxtəlif petroqlif və rəmzlər yaranır. Antik dövr Albaniya incəsənətində isə artıq ellinizm mədəniyyətinin təsiri izləri aydın nəzərə çarpır.

Açar sözlər: memarlıq, ibtidai, dini görüşlər, antik

Nurbay Vahid Farzaliyev

The artistic description of religious monuments in primitive and ancient ages

Abstract

In this article, the formation and gradual development of the artistic and ornamental design of religious buildings built in the territory of ancient Azerbaijan were considered and analyzed. It can be concluded from the article that the first paintings and symbols associated with the religious ideas of primitive human still appeared in the Late Paleolithic period. In the later stages, along with animal images and symbols, various petroglyphs and symbols related to the cult of fire and water, as well as celestial bodies and natural phenomena appeared. The influence of traces of Hellenistic culture is already evident in ancient Albanian art.

Key words: architecture, primitive, religious encounters, antique

Giriş

Azərbaycan memarlığı xalqımızın tarixi qədər qədim və zəngindir. Belə ki, dövrümüzə kimi gəlib çıxmış çoxsaylı memarlıq abidələri və onların qalıqları onu deməyə əsas verir ki, incəsənətin bu sahəsi ölkəmiz ərazisində yüksək inkişaf etmişdir. Dövrümüzə kimi gəlib çıxmış və qalıqları aşkarlanmış memarlıq abidələri içərisində yaşayış və müdafiə təyinatlı tikililər ilə yanaşı çox tez-tez eyni zamanda dini tikililərə də təsadüf olunur. Lakin bu fakta baxmayaraq təəssüflə vurğulamaq lazımdır ki, erkən və inkişaf etmiş orta əsrlər dövrlərinin dini abidələrinin ornamental tərtibatının bədii xüsusiyyətləri əsaslı və kifayət qədər geniş araşdırılmamış və tədqiq olunmamışdır.

Dövrümüzə kimi gəlib çıxmış müxtəlif dini memarlıq abidələrinin bədii-ornamental tərtibatı onu sübuta yetirir ki, Azərbaycanda vaxtilə çox mahir memarlar ilə yanaşı həmçinin çox peşəkar və istedadlı xəttatlar, həkkaklıq ustaları və naqqaşlar da fəaliyyət göstərmişlər. Faktlar onu deməyə əsas verir ki, müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın fərqli regionlarında yaşamış və çalışmış bu ustaların yaradıcılığı özünəməxsusluğu və orijinallığı ilə seçilmiş və fərqlənmişdir. Müxtəlif dövrlərdə çalışmış ən yaxşı xəttatlar, həkkaklıq ustaları, naqqaşlar, memarlar və digər bədii daşyonma sənəti ustaları dini abidələrin ornamental tərtibat və həllində yüksək sənətkarlıq nümunələrini təqdim etmişlər.

İbtidai dövr. Aparılmış tədqiqatlar və dövrümüzə kimi gəlib çıxmış çoxsaylı müxtəlif təyinatlı memarlıq abidələri və onların qalıqları onu deməyə əsas verir ki, tikinti insan ən qədim fəaliyyət sahələrindən biridir. Belə ki, hələ alt daş - paleolit dövründə dünyanın digər bölgələrində məskunlaşmış ibtidai insanlar kimi, Azərbaycan ərazisində də yaşamış ibtidai tayfa və qəbilələr soyuq və pis hava şəraitindən qorunmaq üçün təbii mağaralara sığınmışlar və ya əllərinin altında olan müxtəlif materiallardan sığınacaqlar düzəltmişlər. Belə təbii və ya süni yaradılmış yaşayış məskənləri Qarabağda

(Azıx və Tağlar mağaraları), Qazaxda Aveydağda (Damçılı və Daş Salahlı mağaraları), Kəlbəcərdə (Zar mağarası), Naxçıvanda (Qazma mağarası, Gəmiqaya düşərgəsi və s.), Azərbaycanın şərqində Xəzər dənizi sahilində, Bakıdan 60 km məsafədə dağlıq səhra bir məkanda yerləşən Qobustanda (açıq düşərgələr) aşkarlanıb. Vurğulamaq lazımdır ki, bu ibtidai yaşayış məskənləri özündə olduqca maraqlı və zəngin tarixi informasiyanı qoruyub saxlamışdır.

Azıx mağarasının tarixi çox qədimlərə gedib çıxır. Belə ki, Azıx mağarasının aşağı təbəqələrində doşel – belə adlı qaleç mədəniyyətinin izləri aşkarlanıb. Bu mədəniyyət planetdə ən qədim mədəniyyətlərdən biri hesab olunur. (Cafarov, 1983 : 18)

İndiyə qədər qədim ibtidai insanın yaşamını, inanclarını və ətraf mühiti əks etdirən 6000 çox təsvir aşkarlanmışdır. Bu təsvirlər Sünik, Tassilin (Afrika), Subuktuy (Baykalyanı) və başqa yerlərdə aşkarlanmış bənzər təsvirlərlə səsləşir və e.ə. IV-V minilliklərə aid edilir. (Axundov , 1986: 40)

İbtidai yaşayış məskənlərindən o dövrün dini inancları ilə bağlı çoxsaylı maddi əşyalar – daş və sümükdən düzəldilmiş plastika, müxtəlif naxış və rəmzlərlə bəzədilmiş tətbiqi sənət nümunələri ilə yanaşı həmçinin böyük miqdarda divarlarda, iri daş və qayalar üzərində çəkilmiş və cızılmış təsvir və rəmzlər - petroqliflər aşkarlanmışdır. Bu fakt onu deməyə əsas verir ki, o dövrün məskənləri yaşayış məkanı funksiyası ilə yanaşı eyni zamanda bir dini abidə rolunu da yerinə yetirmişlər. Bu səbəbdən onlarda ibtidai dini görüşlər - totemizm və fetişizm ilə bağlı yaradılmış təsvir və rəmzləri dini abidələrin ornamental tərtibatının ilk nümunələri kimi nəzərdən keçirmək olar.

Alimlərimiz oyma, yonma, cızma üsulu ilə daş üzərində həkk olunmuş təsvirlərin ən qədim nümunələrinə hələlik Ordubad (Gəmi qayası), Abşeron (Mərdəkan, Şüvəlan kəndlərində) və Bakı şəhərindən 60 kilometr cənubda, Xəzər dənizinin sahilindən bir qədər aralı Qobustan qayaları üzərində rast gəlmişlər. Məzmunu, bədiiliyi və çoxluğuna görə Qobustan qayaları üzərindəki təsvirlər diqqəti daha çox cəlb edir. Alimlərimiz burada ibtidai daş və metal alətlər vasitəsilə təsvir edilmiş üç mindən artıq insan, heyvan, məişət əşyaları, damğa xarakterli rəsmlər aşkara çıxarmışlar. (Əfəndi , 2007 : 7)

Sonrakı dövrlərin dini abidələrinin konstruktiv quruluşunu və tərtibatını tədqiq olunmasında qədim dünya irsinə məxsus olan meqalitik abidələr böyük dəyər və əhəmiyyət kəsb edirlər.

Meqalitiklər (yunanca “meqa” – böyük və “litos” – daş sözlərindən yaranıb) – xatirə və ya ayin təyinatlı olub, işlənmiş və ya yarımışlənmiş çox böyük həcmli daş parçalarından qurğulardır. Ona görə də böyük qaya parçalarından qurulmuş qədim abidələrə meqalitik abidələr deyil. Meqalitik abidələrin bir çox növü vardır. (Salamzadə , Rzayev , Kərimov , Əfəndiyev , Həbibov , 1977 : 11)

Meqalitik abidələr içərisində ölçü, forma həlli və dini tərtibat baxımından məhz kromlexlər daha böyük diqqət və maraq doğururlar. Azərbaycanda Abşeron yarımadası ərazisində neolit və tunc dövrlərinə aid edilən çoxlu sayda kromlexlər aşkarlanmışdır.

Abşeronun Mərdəkan kəndi yaxınlığındakı kromlex böyük diqqət doğurur. İri daş parçalarından ucaldılmış bu demək olar dairəvi tikili maralların və dağ keçilərinin təsvirləri ilə bəzədilib. (Aslanov, 1953: 15)

Şüvəlan kəndinin kənarında müxtəlif məzarlar və tikililər qazılıb açılmış, onlardakı daşların üzərində insanları, ov səhnələrini, müxtəlif heyvanları əks etdirən rəsmlərin qazıldığı aşkar edilmişdir. Bu daşlar, görünür, Mərdəkandakının analoqu olan dağıdılmış kromlexdən götürülmüşdür. (Məmmədova, Hacıyeva , 2013: 49)

Qədim Azərbaycan ərazisində geniş yayılmış dini abidələr içərisində, yerli əhalinin dəfn kultu ilə bağlı olan kurqanları həmçinin xüsusən vurğulamaq lazımdır. Azərbaycan bölgələrində həm torpaq, həm də daş yığını ilə örtülmüş kurqanlara rast gəlinir. Belə ki, Abşeron ərazisində Dübəndi və Türkan kəndləri yaxınlığında b.e.ə. III-II minilliklərə aid çoxlu sayda kurqan aşkarlanıb. Erkən tunc dövründə (e.ə. IV minilliyin sonları - III minillik) cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklər Kür-Araz arxeoloji mədəniyyət abidələrində izlənilir. Kür-Araz mədəniyyəti böyük əraziyə yayılmışdır. (“İstoriya Azərbaycana”. Bakı: Elm, 1979: 22)

Arxeoloqlar tərəfindən aşkarlanmış neolit - dəmir dövrlərinə aid qədim yaşayış məskənlərinin diqqətlə öyrənilməsi onu deməyə əsas verir ki, vurğulanan dövrlərdə dini abidələr ilə yanaşı yaşayış evlərinin tərtibatında da od, təbiət qüvvələrinin, günəş və ayın, bir sıra totemik kultların, eləcə də evin, ocağın qoruyucusu, bolluq və məhsuldarlığın simvolu olan ana obrazının simvolik təsvir və elementlərinə müraciət olunurdu. Araşdırmalar onu deməyə əsas verir ki, aşkarlanmış təsvir və

rəmzlərin əksəriyyəti insan yaşayışında zəruri olan, böyük əhəmiyyət kəsb edən od kultu ilə bağlıdır. Odun təsviri Şomutəpə neolit məskənində ocağın üstündə divara bərkidilmiş sümükdən qadın heykəlciyi aşkarlanmışdır.

Qazax rayonunda Babadərviş məskənində aparılmış arxeoloji qazıntılar zamanı iki qədim məbədin qalıqları aşkarlanmışdır. Araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, hər iki məbəd öz kompozisiyasına görə mürəkkəb və tərtibatına görə zəngin mehraba malik idi. Bu mehrablar D.Axundov tərəfindən rekonstruksiya olunmuşdur.

Birinci məbəddə hündürlüyü 45 sm olan nal şəkilli ritual ocaqdan ibarət möhrəgil mehrab yerləşirdi. Mehrab üzərində iri qoç buynuzları ilə bəzədilmiş meydança vardı. Divarcığın bütün kompozisiyasını meandr (düz bucaq altında sınaq xəttən və ya spiralvarı buruqlardan yaranan ornament, bəzək, naxış) və mürəkkəb şəkildə çulğalanmış svastikalarla (qutaracaqları saat əqrəbi istiqamətində və ya ona əks istiqamətdə düz bucaq altında əyilmiş xaça bənzər mistik simvollarından biri) dekorlaşdırılmış barı tamamlayırdı. Barının arxasında hündür olmayan, planda qoç buynuzunu xatırladan divarcıq yerləşirdi. Mehrabın taxçalarında pintadərər və ritual qablar aşkar edilmişdir.

B.e.ə. XII-VIII əsrlərə aid edilən ikinci məbəd birinci məbəddən cənub-qərbə doğru yerləşir. Bu məbədin ibadət zalında da iki planlı asimmetrik kompozisiyalı möhrəgil mehrab quraşdırılmışdır. Mehrabın aşağı hissəsində nal şəkilli ritual ocağı yerləşirdi. Ritual ocağın üzərində ikinci planda gil heykəl – iri insan başı ucalırdı. Ehtimalla görə bu nur və günəş allahı Mitranın təsviridir.

Babadərviş və Sarıtəpədə məbəd mehrablarının maraqlı və mürəkkəb

kompozisiyaları ritualların inkişafından və məbədlərin interyerlərində insanların inanclarını ifadə edən mümkün qədər çox simvolları əks etdirmək cəhdlərindən söz açır. D. Axundov hesab edir ki, Babadərviş və Sarıtəpə məbədləri tanrı Mitraya sitayişlə bağlıdır. (Axundov , 1986 : 178)

Vurğulanan məbədlərdə qoyunların və onların buynuzlarının təsvir edilməsi sübuta yetirir ki, qoyun obrazı ilə od birləşdirilmiş və yalnız günəş deyil, eyni zamanda ay işığının da təzahürü olan qoyun təsviri od-ışığı simvolizə etmişdir. (Karaxmedova , 1974 : 100-101)

Dövrümüzə kimi qədim – daş, mis-daş və tunc dövrlərin dini memarlığı haqqında çox az məlumat gəlib çıxıb. Lakin faktlar – dini tikililərin özləri, onların qalıqları, arxeoloji qazıntılar zamanı aşkarlanmış maddi mədəniyyət nümunələri onu deməyə əsas verir ki, artıq b.e.ə. I minillikdən başlayaraq Güney Azərbaycan torpaqlarında, həmçinin Manna və Midiya dövlətlərinin ərazilərində dini təyinatlı memarlıq abidələrin ucaldılması geniş vüsət almışdır. Bunlar əsasən od kultuna və ya astral dinlərə (günəşə, aya və s.) həsr edilmiş məbədlər olmuşlar.

Azərbaycanın güney vilayətlərində qayalarda çapılmış çoxsaylı məqbərələr – Fəxrığah, Dükkanı-Davud, Səhnə və Utaqi-Fərhad məqbərələri, Şəhrzurda iki məqbərə e.ə. VII-VI inşa ediləblər və Midiya dövrünün abidələri olaraq qəbul edilirlər. (Useynov , Bretanitskiy , Salamzade , 1963: 21)

Aşkarlanmış maddi mədəniyyət nümunələri onu deməyə əsas verir ki, zərdüştlüyün çoxsaylı ayinləri və ritualları üçün nəzərdə tutulmuş dini tikililər daş plitələr üzərində oyma, cızma və qabartma üslubunda yerinə yetirilmiş naxışlarla, rəmzlərlə, mehrab təsvirləri ilə bəzədilirdi.

Kermanşah və Həmədan arasında yerləşən, daxili quruluşuna görə mürəkkəb olan Səhnə qaya məqbərəsi xarici görünüşünə görə 4 divar arasında olan qapalı evi imitasiya edir. Bu qaya məqbərəsinin qapısı üzərində Qədim Şərqdə geniş yayılmış ilahi simvol - qanadlı günəş diski təsvir olunub. Bu sayaq diskdə farslar Ahuramazdanı simvollaşdıran insan fiquru yerləşdirildilər.

Səhnə məqbərəsinin sütunları arasında qabartma ilahi simvollar – dörd qanadlı fiqurla bəzədilmiş disk, içərisində adam və altında aypara şəkli olan disk və içərisində ulduz şəkli olan disk təsvir edilir. Sonuncu simvol Qədim İştər (və Venera planeti) üçün səciyyəvidir. Burada bu təsvir ola bilsin Anahitanın simvoludur. Digər ikisi Ay və Günəşi, yaxud Ahuramazda və Mitranı simvolizə edir. Qapının üstündə, od mehrabının önündə ibadət səhnəsinin qabartma təsviri verilmişdir. (Dyakonov, 1950 : 16)

Antik dövr. Azərbaycan incəsənətinin və mədəniyyətinin sonrakı inkişafı torpaqları Misirdən Hindistana yarımadasına kimi uzanmış Əhəmənilər dövlətinin ağalığı etdiyi dövrə - b.e.ə. 550-330-cu illərə təsadüf edir. Sonuncu Əhəməni çarlarının hakimiyyəti dövründə zərdüştlük dini mövqeyini get-gedə möhkəmləndirmiş, Ahura Mazda isə çar panteonunda baş tanrısına çevrilmişdir. Əhəmənilərin

hökmranlığının sonlarına doğru od məbədləri, eləcə də bütələr qoyulmuş ibadətgahlar zərdüş ayinlərində qanuni yer tutmuşlar.

Dini təyinatlı maraqlı tikililər Nuşicantəpə məskənində aşkarlanmışdır. Bu memarlıq abidələrinin divarları dekorativ xaç şəkilli dərinləşdirmələrlə, zəmin bütünü divarları isə taxçalarda “kaminlərlə” (ocaq yerləri) bəzədilmişdir. Məbədə kənardan baxdıqda o, pillə-pillə qalxan hündür bürc kimi görünürdü (dövrümüzdə kimi onun divarların hündürlüyü 8 m çatan qalıqları gəlib çıxıb).

Əhəmənilərin hökmranlığı dövründə Alban tayfalarının vahid etnik birləşməsi başa çatır. Makedoniyalı İsgəndərin Şərqi yürüşü nəticəsində Əhəmənilər dövləti süquta uğrayır və Albaniya ərazisində müstəqil bir dövlət yaranır.

Yunan tarixçiləri ilk dəfə e.ə. IV əsrdən başlayaraq qədim Alban qəbiləsinin fəaliyyəti haqqında yazmağa başlamışlar. Bu qəbilənin adı ilə əlaqədar olaraq Şimali Azərbaycan (Dağıstanın cənub hissəsi daxil olmaqla) Albaniya adlanmağa başlayır. Sonralar tədqiqatçılar bu ölkəni Qafqaz Albaniyası adlandırmışlar. (Kərimov, Əfəndiyev, Rzayev, Həbibov, 1992: 7)

Makedoniyalı İsgəndərin yürüşləri nəticəsində bütün Ön Asiya regionunda olduğu kimi Azərbaycanda da Yunan mədəniyyəti ilə tanışlıq, onun yayılması və yerli mədəniyyətlərin inkişafına təsiri müşahidə olunurdu. Bu dövrdə yerli memarlıq formaları inkişaf edir və kamilləşir, yeni kompozisiya və konstruktiv sistemlər tətbiq edilməyə, yeni ornament və naxışlardan istifadə olunmağa başlanılır və orta əsrlər Azərbaycan inşaat sənətinin təməli qoyulur.

Xristianlığın yayılmasına qədər Albanlar bütperəst olmuş və onların inanclarında əsas yeri göy cisimlərinə sitayiş tutmuşdur. Strabon yazırdı ki, albanlar Helios, Zevs, Selena kimi tanrılara səcdə etmişlər, xüsusən özəlliklə Selenaya böyük ehtiram və məhəbbət bəsləmişlər. Selena məbədi İberiya sərhədləri yaxınlığında yerləşirdi.

Faktlar onu deməyə əsas verir ki, Antik dövr Albaniyasında ata-baba kultu və totemik inanclar da mövcud olmuş və onların qalıqları hələ uzun müddət ərzində öz mövcudluğunu Alban adət və dini mərasimlərində qoruyub saxlamışdır.

Albaniyada Günəşin rəmzi olaraq od kultu da geniş yayılmışdı. Bir çox qədim məbəd və ibadətgahlarda, məbədlərin interyerində mühüm yer tutan mərasim ocaqlarının izlərini görmək olar. Dini ideologiyaların bir-birini əvəz etməsinə baxmayaraq minilliklər ərzində oda sitayiş Azərbaycan əhalisinin inanclarında öz mövcudluğunun və izlərini qoruyub saxlamışdır. Hətta Qafqaz Albaniyasında xristianlıq bir dövlət dini kimi qəbul edilsə də, oda səcdə və sitayiş geniş yayılmışdır.

Təxti-Süleyman şəhərinin və orada yerləşən Adur Güşnəsb məbədinin təsviri X əsr səyyahı Abu Dulf tərəfindən verilmişdir. Arxeoloji qazıntılar Təxti-Süleymanın və Adur Güşnəsb məbədinin identifikasiyasını təsdiq edir. Abidə çox zəngin şəkildə dekorlaşdırılıb: tağbənd-günbəz, ağac və daş sütunlarla təchiz edilmiş memarlıq abidəsinin kapitelləri oymalarla, bazalar isə relyefli təsvirlərlə bəzədilib. Bundan başqa memarlıq abidəsinin tərtibatında əjdahalardan, aslanlardan, ceyranlardan, dimdiyində budaqlar tutmuş uçan durnalardan, simurqlardan ibarət, bitki ornamentləri və epiqrafika ilə, mürəkkəb ornamental kompozisiyalara təsadüf olunur.

Bütövlükdə, 624-cü ildə Sasanilərlə Bizans arasında baş vermiş müharibə nəticəsində ciddi dağıntılara məruz qalmış Təxti-Süleyman e.ə. III-I əsrlər dövrü Azərbaycan memarlığının, inşaat və dekorativ tərtibat sənətlərini öyrənilməsi və tədqiq olunması istiqamətində böyük əhəmiyyət və dəyər kəsb edir.

Qəbələ, Sarıtəpə, Xınıslı və s. şəhər və yaşayış məskənlərində aparılmış arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkarlanmış materiallar onu deməyə əsas verir ki, antik dövr Albaniyası ərazisində tətbiq edilmiş əsas tikinti materialları daş, çiy kərpic və bəzi hallarda bişmiş kərpic olmuşlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, çiy kərpic əsas tikinti materialı olmaqla yanaşı eyni zamanda bir mühüm dekor və ornament rolunu da yerinə yetirmişdir. Belə ki, hələ b.e.ə. I minillikdən başlayaraq Azərbaycanın bir çox bölgələrində kərpicin xüsusi qoyuluşundan istifadə etmək yolu ilə peşəkar və istedadlı memarlar inşa edilən tikilinin zahiri və daxili – interyer tərtibatına xüsusi ornamental gözəllik verməyə nail olurdular.

Albaniya şəhərlərinin memarlığında bir çox hallarda daşdan da istifadə olunurdu, özü də çay daşından daha çox, yonma daşdan isə daha nadir hallarda işlədilir. Daş əsasən memarlıq abidələrinin bünövrəsinin və kürsülük hissələrinin hörgüsündə tətbiq edilirdi. Taxta sütunların monolit bazaları yaxşı

yonulmuş qumdaşından və əhəngdaşından yaradılırdı. Belə sütun bazaları Qəbələdən, Sarıtəpədən, Şəmkirdən və s. məskənlərdən aşkarlanıb. Bu bazalar əsasən zəng və torus şəkillidir. Bununla yanaşı palma yarpağı şəklində relyefli dekorla bəzədilmiş bazalara da təsadüf olunur.

Aşkarlanmış tikinti materiallarının qalıqları onu deməyə əsas verir ki, antik dövr Alban şəhərlərində tikinti keramikasından, terrakotadan və kirəmitdən geniş istifadə edilmişdir.

Nəticə

Aparılmış tədqiqatlar onu deməyə əsas verir ki, müxtəlif formalı təsvir və rəmzlər hələm qədim dövrlərdən Azərbaycan ərazisində məskunlaşmış insan həyatında və mədəniyyətində böyük əhəmiyyət və zəruriyyət kəsb etmişlər. Aşkarlanmış təsvirlərə istinad edərək belə qənaətə gəlmək olar ki, qədim yaşayış və dini tikililəri bəzəmiş təsvir və rəmzlər insanın dini inancları və dini görüşləri ilə bağlı meydana gəlmiş və sadədən mürəkkəbə doğru inkişaf və evolyusiya etmişlər. Belə ki, əgər öncə totemizm dini görüşləri ilə bağlı əsasən heyvan tipli təsvirlərə və rəmzlərə təsadüf olunurdusa sonradan təbiət qüvvələrinə - su, hava, torpaq, od, səma cisimləri - günəş, ay, ulduz, eləcə də evin, ocağın qoruyucusu, bolluq və məhsuldarlığın simvolu olan ana, qadın kultları ilə bağlı çəkmə, oyma, cızma, qabartma, yapma tipli təsvirlər, naxışlar, rəmzlər meydana gəlir və formalaşır. Artıq antik dövr Albaniyasında memarlıq və onunla bağlı olan sahələr kifayət qədər yüksək inkişaf edir. Alban memarları və sənətkarları qonşu ölkələrin memarlıq nailiyyətləri ilə yaxşı tanış idilər. Onlar təmaslar nəticəsində ellinizm mədəniyyətinin bu sahələrdəki bəzi öncül üsullarını mənimsəyərək və yerli şəraitə uyğunlaşdıraraq onlardan bəhrələnmişlər.

Ədəbiyyat

1. Aslanov , Q. (1953) “Ob odnoy qlinyanoy peçati, naydennoy v Minqecaure”. DAN Azerb. SSR, №9 .
2. Axundov , A .(1986) , Qədim və orta əsrlər Azərbaycan memarlığı , Bakı.
3. 3 (Boys Meri– «Zoroastriytsı. Verovaniya i obıcaı». Moskva. «Nauka», 1988: 24)
4. Dyakonov ,İ. (1950) , Qədim dövrlərdən eramızdan əvvəl IV əsrin sonlarına qədər , Moskva
5. Məmmədova,G. Hacıyeva, S .(2013) , Qədim və erkən orta əsrlər dövründə Azərbaycan memarlığı , Bakı: Elm.
6. “İstoriya Azerbaycana”. (1979) , Bakı: Elm .
7. Karaxmedova , A. (1973) O nekotorix reliqioznix verovaniyax naseleniya drevneqo Azerbaycana”. Material XI naucnoy sessii . Bakı : Elm.
8. Kərimov ,K. Əfəndiyev , R. Rzayev, N. Həbibov, N. (1992) , Azərbaycan incəsənəti , Monoqrafiya, Bakı : İşıq .
9. Rasim, Ə. (2001), Azərbaycan incəsənəti, Bakı: Çəşoğlu .
10. Rasim,Ə. (2007) , Azərbaycan incəsənəti , Bakı : Şərq-Qərb.
11. Cafarov, A . (1983) , Mustyerskaya kultura Azerbaycana , Bakı: Elm.
12. Salamzadə, Ə, Rzayev N, Kərimov K, Əfəndiyev R, Həbibov N .(1977) Azərbaycan incəsənəti, Bakı : Maarif.
13. Useynov, M. Bretanitskiy , L. Salamzade , A. (1963) , Azərbaycan memarlıq tarixi, Moskva

Rəyçi: s.ü.f.d. Kübraxanım Əliyeva

Göndərilib: 03.04.2022

Qəbul edilib: 24.05.2022